

Milan Augustín

Nestorov letopis **Povešť o dávných časoch na ruskej zemi**

Vo Vydavateľstve Spolku slovenských spisovateľov minulý rok (2018) vyšla ojedinelá kniha s názvom *Nestorov letopis*, ktorá je starším generáciám známa pod názvom *Povesti vremennych let*. Autor prekladu, rozsiahleho poznámkového aparátu a historických úvah je profesor Miroslav Daniš. Originál tohto letopisu sa nezachoval, ale v rôznych knižniciach, archívoch majú množstvo jeho opisov rozličnej dĺžky a formy spracovania. Najstarší a najzachovalejší (teda aj najúplnejší) opis tohto diela je z roku 1377, ktorý sa nazýva *Lavrentijevský letopis* a zostavil ho mních Lavrentij vo Vladimíre. Základ tohto letopisu tvoria *Povesti o dávných časoch*, ktoré sa končia rokom 1117, a pokračuje dejinami Kyjevskej, ale aj severovýchodnej Rusi až do roku 1305. Druhý svojím spôsobom najobsiahlejší opis *Nestorovho letopisu* sa nachádza v ďalšom letopise, ktorý sa nazýva *Ipatievsky*, ktorý bol pomenovaný podľa rovnomenného kláštora a pochádza z rozmedzia rokov 1420 – 1430. Tento letopis po roku 1117 prináša informácie pochádzajúce najmä z dejín juhoruských krajov a končí sa rokom 1292. Mimo týchto verzií letopisov poznáme *Tverský*, štyri varianty *Novgorodských letopisov*, *Pskovský letopis*, *Voskresenský*, *Nikodimský* a *Gustinský letopis*. Prvé kompletne, systematické vydanie vyšlo v Rusku už roku 1841. Musíme konštatovať, že písanie, teda „maľovanie písmen“, dopĺňanie údajov do ruských letopisov, sa v časoch ruského stredoveku tešilo veľkej úcte a obľube. Musíme ďalej konštatovať, že na rozdiel od západoeurópskych kroník, ktoré boli písané v latinčine, ruskí letopisci ich písali v rodnom jazyku, mimo letopisov sa informácie zaznamenávali na breзовú kôru a vďaka letopisom sa ruská história zachovala v mnohých až udivujúcich detailoch. Znamenávali totiž históriu každého kniežacieho dvora, každého mesta, kláštora, a tým aj regiónu a jeho historické interakcie s ostatnými oblasťami nielen na Rusi, ale v rámci obchodných ciest a vojenských konfliktov aj mimo nej. Rusko prijalo kresťanstvo z Byzancie, a tak zákonite na konci 10. storočia za-

čali Rusi používať byzantský letopočet, ktorý sa v byzantskom cisárstve začínal 1. marca, ale na Rusi sa zachovalo aj tradičné počítanie roka od 1. septembra. Dvojkolajnosť datovania počiatku roka spôsobovala nielen rad nepresností, ale aj chyby v datovaní. Za rok stvorenia sveta sa považoval rok 5508. Ale niekde sa používal aj alexandrijský kalendár, v rámci ktorého sa počítal letopočet od roku 5500, čo bol až osemročný rozdiel. Úvod týchto letopisov sa venoval najstarším dejinám spojeným s biblickou históriou, čím autori letopisov poukazovali na základe a najmä podľa vzoru byzantských kroník na starobylosť ruského národa. „*Povesti vremennych let* boli zakomponované do veľkej väčšiny ruských letopisných textov, kvôli svojej ústrednej myšlienke jednoty ruských zemí, ktoré stredoveké letopisectvo po niekoľko storočí ďalej živilo, nielen ako pamäť, ale aj budúci cieľ“ (s. 10). Bulharsko a jeho kláštory boli kultúrnym a literárnym sprostredkovateľom medzi Rusou a Byzanciou. Práve z Bulharska sa dostal na Rus cirkevnoslovanský jazyk. Od čias prijatia kresťanstva za vlády Vladimíra I. sa rozmohlo prekladanie bohoslužobných textov. Významným centrom knižnej kultúry a šírenia kresťanstva na Rusi sa stal po roku 1057 Kyjevsko-pečorský kláštor, ktorý založili mnísi Antonij a Feodosij podľa vzoru známeho kláštora Studion v Konštantínopole. Autor *Povesti o dávných časoch na ruskej zemi* Nestor bol mníchom Kyjevsko-pečorského kláštora, kde okrem iných povinností napísal hagiografické dielo o jednom zo zakladateľov kláštora Feodosijovi Pečerskom a je aj autorom diela o Borisovi a Glebovi. Narodil sa v polovici 11. storočia a umrel s najväčšou pravdepodobnosťou roku 1111, ale v iných prameňoch sa uvádzajú aj iné roky jeho úmrtia. Spôsob písania *Povesti o dávných časoch* prekvapoval ruských bádateľov už od 19. storočia, no najpregnantnejšie to vyjadril D. Lichačov roku 1975, keď konštatoval: „Pri čítaní letopisu môžeme nadobudnúť pocit, že letopisec ho píše z vtáčej perspektívy. Často bez pragmatickej súvislosti spája rôzne deje, ktoré sa udiali na rozličných miestach, do jedného celku. Neustále sa pohybuje po celej krajine a nerobí mu problém v jednej vete spomenúť udalosť v Kyjeve, a v nasledujúcej sa presunúť na druhý koniec územia“ (s. 17). Ak analyzujeme spolu s D. Lichačovom túto metódu spracovania a podania informácií, zisťujeme, že na svoje časy bol mních Nestor mimoriadne vzdelaný a sčítaný, ale aj to, že musel cestovať po krajine aj mimo nej. Súčasťou území podliehajúcich pod nadvládu Kyjevskej Rusi bolo aj územie Haliče, ktoré predtým patrilo k Veľkej Morave, následne v 10. storočí bola súčasťou Poľského kráľovstva a od roku 981 sa východná Halič stala súčasťou Kyjevskej Rusi. Neskôr, v 13. storočí po vpáde Mongolov, bola vazalským štátom Zlatej Hordy s hlavným mestom Lvov. Ešte predtým v 12. storočí sa Kyjevská Rus rozpadla na trinásť men-

ších kniežatstiev. Cez oblasť Haliče viedla stará obchodná cesta, vedúca z Bavorska údolím Dunaja cez Dowinu (Devín), Nitrawu (Nitru) na Kyjevskú Rus a ďalej do miest Černigov a Perejaslav. Centrum a sídlo Černigovského kniežatstva bolo na severe dnešnej Ukrajiny a najstaršiu zachovanú a známu informáciu máme o Černigove z roku 907, čo korešponduje s raffelstenskou colnou tarifou pochádzajúcou z rozmedzia rokov 904 – 905, ktorá opisuje tovary a colné poplatky, frekventované od čias Veľkej Moravy v rámci obchodov realizovaných s Rugiou, teda územiaми starej Rusi. V Archeologických rozhľadoch LXVI 2014 a LXVII 2015 autori Ivo Štefan a Jiří Macháček analyzujú pomery na Veľkej Morave aj v kontexte so zahraničným obchodom. Málokto si však dodnes uvedomuje, že násilné zjednotenie Moravského a Nitrianskeho kniežatstva zapríčinil najmä ekonomický vplyv a fenomén ťažby striebra v stredoslovenskej oblasti, na čo ako prvý upozornil v sedemdesiatych rokoch minulého storočia historik Jozef Vozár. Málokto si uvedomuje, že napríklad hlbinná ťažba v Kremnici datovaním banskej výdrevy vyťahnutej z jadra prieskumného vrtu metódou C14 je udávaná do obdobia roku 1000, a to s banskou problematikou neoboznámení historici si neuvedomujú, aké dlhé časové obdobie bolo nutné na vyrazenie vstupných banských diel – štôlní, vedúcich k týmto dobývaným partiám. Banský technik J. Vindakievič, pôsobiaci v Kremnici v 19. storočí, vypočítal na základe spôsobu ručného razenia, pomocou kladivka a želiezka, že kremnickú dedičnú štôľňu museli začať raziť už v 9. storočí. Hlavným tovarom však nebolo zlato, ale striebro, ktoré sa vo forme zliatkov vyvážalo ako vyhľadávaná obchodná komodita. Perzský geograf a cestovateľ Ibn Rusta v svojej knihe *Kitáb al-a'lák an-nafísa* (Kniha vzácnych drahocenností) spomína kráľa Svätopluka, vládnuceho Slovenom (870 – 894). S ním je napríklad aj spojený takzvaný moravský poklad, čo bolo určité penzum drahých kovov. Ďalší významný autor, spomínajúci Veľkú Moravu, ktorý vlastne jej dal meno, Moravía megalé, vo svojom diele *De administrando imperio* (O spravovaní ríše), bol byzantský cisár Konštantín VII. Porfyrogenet (905 – 959), ktorý vládol od roku 913 a opísal jej kráľa Svätopluka, ako aj dramatický zánik tohto štátneho útvaru.

K roku 859 (6367) kronikár Nestor napísal lakonickú správu: „Variagovia, ktorí prišli zo zámoria, vybrali daň od Čudov, Slovenov, Merov a všetkých Krivičov. Chazari vybrali daň od Poľanov, Severanov a Vjatičov po bielej, teda striebornej minci a veverici (kožušine) od obydľia“ (s. 33).

V roku 882 (6390) Nestor napísal, že Oleg sa usadil v Kyjeve. Vládol tu a povedal: „Nech sa stane matkou ruských miest!“ Boli pri tom Variagovia, Sloveni i druhí, ktorí sa nazývali Rusmi. Oleg začal budovať mestá, zaviedol u Slo-

venov, Krivičov a Merov daň a nariadil Novgorodu odovzdávať daň 300 hrivien ročne Variagom na zachovanie mieru. Tá sa Variagom platila až do smrti kniežaťa Jaroslava. Hrivny boli staroruské, ale aj staroslovanské peňažné jednotky, vytvorené väčšinou zo striebra, ale aj zo železa. Novgorodská strieborná hrivna vážila 204 gramov. Dávnejšie lúpežné výpravy Variagov boli nahradené obchodnými karavánami, ktoré mali často aj ozbrojený sprievod. Kruhové štíty Vikingov a Variagov zdobili boky ich lodí. Obyvatelia Novgorodu boli najsilnejšími zástancami pôvodného pohanského náboženstva a vyvíjali silný odpor proti christianizácii. To súviselo aj s bojom o nadvládu nad Kyjevskou Rusou. Z obdobia rozhrania 11. a 12. storočia sa zachovala v Novgorodskej galérii ojedinelá kruhová (štítová) ikona, na ktorej je namaľovaný svätec, sv. Nikolaj, patrón kláštora v Jaroslavovom dvore...

„Vykupovanie mieru“ podľa rímsko-byzantského vzoru prevzali aj vládcovia Kyjevskej Rusi. Novgorod na základe rozhodnutia kniežaťa Olega platil tribút vo výške 300 hrivien, pri váhe jednej hrivny 204 gramov, čo je v úhrne 61 200 gramov, teda 61 kilogramov a 200 gramov striebra. Novgorodské kniežatstvo však nebolo jediné, ktoré platilo Variagom tribút. Rovnako kronikár Nestor, ako aj Konštantín VII. uvádzali, že išlo o kmene Krivičov, Dregovičov, Severianov, Drevľanov, Lenčov a Uličov. Nestor k nim uvádza aj Slovenov, Dulebov, Radimičov a Vjatičov. Územie osídlené v tom čase východnými Slovanmi pretínala významná riečna cesta, po toku riek Volchov a Dneper, nazývaná „iz Variag v Greki“, teda vedúca od Vikingov-Variagov k brehom Čierneho mora a priamo do Konštantínopola. Na tejto obchodnej ceste, na ktorú nadväzovala aj často sa meniacia riečna sieť, plynuli hospodárske zisky všetkým zúčastneným, najmä obyvateľom obchodných stredísk, počnúc Kyjevom, Novgorodom a Starou Ladogou, ktorým ale veľkou konkurenciou boli Chazari obývajúci spolu so starými Maďarmi a Polovcami oblasti Počiernomoria (s. 219). V 8. a 9. storočí mal Chazarský kaganát pod kontrolou celý čiernomorský i volžsko-kaspický (obchodný) tranzit. Čierne more v dobových historických prameňoch sa nazývalo aj morom Chazarským. Obrovské príjmy plynúce z obchodu boli základným predpokladom politickej a hospodárskej prosperity kaganátu (s. 226). Ich pôvodné centrum Semender začali bezprostredne ohrozovať arabské nájazdy, a tak nové chazarské centrum vzniklo v ústí rieky Volgy a dostalo meno Itil, ktoré ležalo na ďalšej severojužnej obchodnej ceste následne križujúcej na východ smerujúcu obchodnú cestu. Autor uvádza, že pri tranzitnom obchode prechádzali chazarským územím kožušiny, vosk, med, zbrane, otroci a iné tovary, ktoré sa dostávali na trhy v Azerbajdžane, Arménii, arabskom kalifáte a na západnej strane v Byzancii (s 233).

Chazarská spoločnosť fungovala na princípe vazalských vzťahov. Informuje nás o tom arabský cestovateľ a vzdelanec Umar ibn Rusta, ktorý napísal, že bohatší členovia jednotlivých rodov boli povinní na základe svojho majetku a príjmov vypraviť určitý počet jazdcov do kaganátnej armády. (Táto forma bola prijatá neskôr aj v ranom Uhorskom kráľovstve.) Chazarský kaganát si však vydržiaval aj stále žoldnierske vojsko, ktoré zabezpečovalo jeho ochranu a ochranu jeho dvora a pacifikovalo odbojné a separatistické snahy niektorých najmä okrajových kmeňov.

V 8. storočí sa štátnym náboženstvom v Chazarskej ríši stal judaizmus. Prílev židovského etnika do Chazarského kaganátu bol výsledkom tlaku invázie moslimov do oblastí strednej Ázie a ich výrazné protizidovské aktivity, ale veľké množstvo Židov sa vystaňovalo aj z ortodoxnej pravoslávnej Byzancie, kde od 7. storočia boli Židia prenasledovaní. V novom sídle kaganátu, v meste Itil, ale aj iných chazarských mestských centrách, začali si Židia, aktívni predovšetkým v medzinárodnom tranzitnom obchode, majúc naakumulované značné finančné rezervy, postupne získavať významnú hospodársku aj mocensko-politickú moc. Medzi manželkami chazarských kaganov boli mnohé Židovky, a tak sa ich deti stali chazarskými princmi a veľmožmi, no zároveň boli členmi židovskej diaspóry. Autor dobovej analýzy konštatuje, že Chazarský kaganát bol židovským štátom a ako ochranca židovských záujmov vystupoval aj v zahraničí (s. 228). Napriek takémuto stavu v kaganáte bola dodržiavaná prísna náboženská tolerancia a príslušník toho-ktorého etnika a náboženstva bol súdený podľa jeho zákonov.

Na severe Európy v Baltskom mori leží najväčší švédsky ostrov Gottland, ktorý je aj najväčším ostrovom v Baltskom mori. Aj keď sa politicky stal súčasťou Švédskeho kráľovstva až roku 1645, pre severských Vikingov bol významným domovským ostrovom, na ktorom bolo doteraz objavených až 800 vikinských pokladov. Najväčší z nich obsahoval 14 000 strieborných mincí! Tieto poklady si odkladali bohatí Vikingovia v rámci takzvaného Odinovho zákona, ktorý hlásal: „Len to, čo bolo uložené do pôdy, budete môcť užívať aj v budúcom živote...“ A tak sa tieto poklady nevykrádali, mali posvätný rituálny status, ale v mnohých prípadoch bolo zistené, že k nim potomkovia majiteľov pridávali aj svoj nový diel. Žiaľ, u nás sa nikto nevenoval vyhodnoteniu vikinských, a teda ani variagských pokladov a podielu uhorských strieborných ražieb z neskoršieho obdobia v rámci týchto pokladov. Byzancia bola v priamom styku s Chazarmi od 7. storočia. Na scénu spoločných dejín prichádza byzantský vzdelanec Metod, ktorý v tom čase pôsobil v kláštore na Olympe. Cisársky dvor sa v jeho dobe rozhodol vyslať ku Chazarom nábožensko-politickú misiu,

iniciovanú však na základe posolstva chazarského kagana, ktorý požiadal o vyslanie učenca teológa, ktorý by im vysvetlil základy kresťanskej viery. Aj keď bol judaizmus už v tom čase štátnym náboženstvom, mnohí Chazari sa stále rozhodovali, ktoré z náboženstiev prijmú, alebo radšej zostanú pri starých náboženských tradíciách (s. 229). Udalosti spojené s touto misiou podrobne

rozobral americký byzantinológ moravského pôvodu František Dvorník v svojej knihe *Byzantské misie u Slovanov*, ktorá má najdokonalejší známy poznámkový aparát viažuci sa k téme byzantsko-misijno-diplomatickým aktivitám v období vlády patriarchu Fotia. Hralo sa v nich aj s byzantsko-chazarským spojenectvom namiereným proti Rusom, ale aj s ustavične sa meniacimi pomermi vyplývajúcimi z tlaku Arabov, ktorí už v tom čase ovládli väčšiu časť Blízkeho východu, Egypt, následne sever Afriky a vedení al-Tharikom roku 711 preplávali Heraklove stĺpy a začali dobývať územie vizigótskeho Španielska. Byzantínci prišli o Egypt ako zdroj drahých kovov, arabské zdroje a tlak ďalších ázijských etník narušili platobnú bilanciu Byzancie, a tak sa zákonite formovala budúca aktivita spojená s Veľkou Moravou. Ako člen misijno-diplomatického tímu bol vyslaný aj Metodov brat Konštantín. Posolstvo strávilo jedno zimné obdobie v Chersonéze, byzantskej dŕžave

na Kryme. Počas ich pôsobenia na Kryme došlo 30. januára 861 k objavu ostatkov sv. Klimenta Rímskeho, štvrtého rímskeho biskupa mučeníka, ktorý pracoval v podzemnom lome na ťažbu kameňa, a preto medzi jeho patronácie patrí aj baníctvo a banská práca. Osudy ostatkov svätca sú opísané nie celkom v zhode s tvrdeniami F. Dvorníka, ktorý napísal, že ostatky boli rozdelené na tri časti. Jedna zostala na mieste, druhá časť sa dostala do Kyjeva a tretiu členovia misie doniesli do Konštantínopola. Neskôr pri organizovaní byzantskej

Torzo ikony ukrižovania Ježiša Krista vytvorenej okolo roku 850, uložená v zbierkach Kláštora sv. Kataríny Alexandrijskej na Sinaji v Egypte

misie na Veľkú Moravu časť z nich priniesli na naše územie. Prečo práve tieto ostatky? Byzantínci už v tom čase v Blachernskom chráme v Konštantínopole mali celú kolekciu ostatkov rôznych svätcov. Rozhodoval nákup striebra pre potreby Byzancie a organizovanie rozšírenia banskej ťažby a ostatky patróna baníctva a banskej práce boli vítaným cirkevno-politickým a propagačným objektom. Byzancia bola pred štátnym krachom, nemala už rezervy drahých kovov určené na zaplatenie štátnej správy a vojska. Donedávna sa v baníctve na Slovensku aktívne používala klopačka ako zvukový signálny nástroj, nahrádzajúci zvonenie. Prvá o tom informovala etnografka Ester Plicková, ktorá sa v bádani dostala až k používaniu klopačky – „klopala“ v bulharských ortodoxných chrámoch a kláštoroch, ale súvislosť s jej používaním v ortodoxnom kresťanstve a byzantskou misiou na našom území, žiaľ, nepostrehla.

Dlho som sa zaoberal otázkou, s akými ikonami prišla byzantská misia na naše územie. Roku 1999 som mal možnosť získať vstup do depozitára ikon v Kláštore sv. Kataríny na Sinaji v Egypte. V kolekcii ikon sa nachádza torzo ikony ukrižovania Ježiša Krista s dvojicou lotrov, ktorá bola vytvorená okolo roku 850. V rámci v tom čase ešte platnej ikonoklazmy Ježišovo telo je zahalené do košelovitého rúcha, z ktorého vytŕčajú len ruky a nohy, ikony Matky Božej Theotokos majú klasicky prísny až ubolený výraz, premknutý predtuchou a žiaľom nad budúcim osudom a exekúciou jej božského syna.

Ekonomicko-spoločenská kríza v Byzancii vyústila do zmeny vládnucej dynastie, a tak členovia byzantskej misie na Veľkej Morave sa v samotnom Konštantínopole stali nežiaducimi osobami a zákonite sa museli obrátiť na rímsku kúriu. Tieto skutočnosti sú takmer všeobecne známe. Byzantínci v rámci diaľkového obchodu vedeli, že na našom území sa ťaží strieborná ruda a strieborné odliatky sa používajú ako platidlo. Aj zo *Života Metodovho* vieme, že významnou obchodnou komoditou boli otroci, ale aj kone a mnohé už spomínané tovary. Veľké množstvo slovanských otrokov bolo vyvezené do francúzskeho Poitiers, stredovekého mesta ležiaceho na západe centrálného Francúzska, kde bolo stredisko prípravy otrokov pre arabské trhy v Andalúzii. Tam sa chlapci vyklieštili, následne dostali dôsledné vzdelanie, teda museli sa naučiť po arabsky, prijali islam a stali sa doslova drahou komoditou pre arabskú vládnucu a hornú vrstvu v mestských štátoch al-Andalúzu. Ich počet bol taký veľký, že tvorili tretiu mestskú vrstvu, po arabských vládcoch, islamizovaných Berberoch to boli Slovania (al-Sákalíba) a až po nich nasledovalo domáce vizigótske obyvateľstvo. Stali sa významným kultúrno-spoločenským faktorom, a aj keď sami boli formálne otroci, vlastnili vlastných otrokov! Okolo roku 910 istý Chalíb vydal antológiu arabsky napísanej poézie týchto slovanských

obyvateľov al-Andalúzu. Nestor k tomu roku 910 (6418) a 911 (6419) lakonicky konštatoval, že na západe sa zjavila veľká hviezda v tvare kopije, čo bola neskôr anglickým astronómom objavená a opísaná Halleyho kométa (s. 42). Otročtvu u nás prekvitalo nielen v období Veľkej Moravy, ale aj v uhorskom štáte. Poznáme nález negroidnej, teda černošskej lebky s veľkomoravských Mikulčíc, no vieme o existencii viacerých listov pápežskej kúrie, ktorá žiada uhorských panovníkov, aby zamedzili „hanebnému obchodu s otrokmi“, čo sa podarilo až na konci 13. storočia. Za také enormné množstvo slovanských, ale aj iných otrokov bolo možné získať na svoju dobu obrovské sumy striebra v zliatkoch a minciach. Väčšina historikov uvádza, že išlo o striebro arabského pôvodu vyťažené v dnešnom Afganistane a ruské kniežacie dvory v Novgorode, Kyjeve a Černikove z nich dali liať svoje vlastné platidlá – hrivny. Z vikinských pokladov vieme, že arabské a iné mince svojou razbou vyjadrovali nielen hodnotu, ale aj kvalitu kovu, a preto sa hrivny odlievali skôr z dovezených zliatkov a ingotov striebra. Dnes nie je problém verifikovať pôvod toho-ktorého strieborného platidla, keďže každé banské ložisko má svoje typické prímеси, ktoré ho jednoznačne verifikujú. Ale vráťme sa ešte k obchodu s otrokmi, ktorí mali pomenovanie rab, čo prešlo aj do starej slovenčiny, ako aj do maďarčiny. Osobitné pomenovanie pre otrokov je „čelaď/čelaďník“, slovo prežilo v našom dedinskom prostredí vo forme ako námezdní členovia gazdovstva (autor ich spomína na stranách 184 a 269). Ak už pripomínáme toto obdobie, musíme spomenúť, že zo slovenskej literatúry poznáme „utiereň“, teda polnočnú omšu, čo v ortodoxnej liturgii bola prvá ranná bohoslužba – utrennaja. Na konci jesene, „na Mitra“, sa z hôľ a horských pasienkov zhánali ovce a dobytok. Ide o sviatok sv. Demetria, ktorý bol a dodnes je patrónom Solúna/Thesaloník, rodného mesta protagonistov byzantskej misie. Prežívajú pomenovania ako prorok, v maďarčine profeta, obrjad (obrad) a žertva (obeta). Svätého Klimenta Rímskeho v 13. storočí nahradila v patronácii blízkovýchodná svätica sv. Barbora, svätica pomocnica, patrónka dobrej smrti, ale v mnohých banských lokalitách, napríklad v Španej Doline, má tento svätec vlastný oltár s portrétom z konca 16. storočia a jeho socha zdobí aj barokový hlavný oltár v Kostole Premenenia Pána. Úcta k najstaršiemu patrónovi baníkov sa napodiv znovu zjavuje v druhej polovici 19. storočia a vrcholí v období aktívnej maďarizácie. Dosvedčujú to mnohé umelecké diela zachované v interiéroch baníckych kostolov. To sú nepriame dôkazy potvrdzujúce ťažbu drahých kovov v 9. a 10. storočí, na ktorú následne nadväzovali uhorskí králi a vojvodovia, raziaci už vlastné strieborné mince. Zaujímavou pasážou sú úvahy o politických vzťahoch a dynastických manželstvách uhorských kráľov a šľachty s predstaviteľmi Kyjevskej Ru-

si (s. 257 – 258), čo len opäť nepriamo potvrdzuje úvahy J. Vozára, ako aj naše o vývoze stredoslovenského striebra na Kyjevskú Rus. V rámci obchodno-politických kontaktov, ako aj v rámci môjho vnímania histórie ťažby a obchodu s drahými kovmi, ktoré mali rozhodujúci vplyv na uhorskú históriu, dovolil som si dať do súvisu obchod so striebrom, fenomén patróna baníctva a banskej práce sv. Klimenta Rímskeho, ktorého časť ostatkov priniesla na naše územie byzantská misia, aby sa stali základom úcty baníckeho ľudu k tomuto svätcovi, ovplyvnilo to aj prístup rímskej kúrie k otázke slovanského liturgického jazyka, ale aj v prepise zachovaného písomného oslovenia Svätopluka, titulátúrou rex Svatoplukiensis...

Preklad a úprava textu *Nestorovho letopisu. Povesti o dávných časoch na ruskej zemi* je pre slovenskú historiografiu významným počínom a spolu s pomerne rozsiahlym poznámkovým aparátom môžeme s čistým svedomím konštatovať, že ide o doslova vysokoškolskú učebnicu a mimoriadny zdroj historických, ale aj etnografických informácií. Verím, že vyjde aj v ďalšom vydaní, kde by som však odporúčal uverejniť pre úplnosť aj faximilné fotografie zachovaného prepisu Nestorovho diela, ktoré dopísal a doplnil a na záver napísal ďalší letopisec:

„Túto knihu napísal letopisec Silvester, igumen od svätého Michala v nádeji získať milosť Božiu. Bolo to za kniežaťa Vladimíra, keď vládol v Kyjeve a ja som bol v tom čase igumenom u svätého Michala v roku 1116 (6624), deviaty rok indiktu. Kto túto knihu prečíta, nech sa za mňa pomodlí...“

Ide o záverečný text v Lavrentijovom opise z roku 1377 a ide o jedného z posledných spoluautorov prepisu igumena Silvestra, predstaveného vo Vydubickej kláštore a neskoršieho perejaslavského biskupa, ktorý umrel roku 1123. V 12. storočí sa Kyjevská Rus rozpadla na trinásť menších kniežatstiev, ktoré sa začali formovať už ako rané formy národných zoskupení, v ktorých rezonujú zoskupenia Rusov, Bielorusov a Ukrajincov. Prejavilo sa to aj v jazykovej forme zmenami hlások g na h. Ako sme konštatovali, texty *Povesti o dávných časoch* evokujú nielen mnohé historické skutočnosti, ale dajú sa z nich vyvodit' prekvapivé súvislosti, na základe ktorých možno posudzovať aj súčasné dianie a ciele v oblasti Ukrajiny, Moldavska, Bieloruska, ale aj pribaltských území v kontrapunkte s územím polostrova Krymu. Mali by sme spomenúť etnické spoločenstvá Ugarov, Čiernych, ale aj Bielych Uhrov, ktorí osídľovali územia medzi Donom a Dneprom a ktorých časť slúžila ako žoldnieri v rôznych armádach Európy, napríklad u kniežaťa Svätopluka v Zátisí, ale aj v severoafrikanom Maghrebe. Za záujem by stála analýza dejín a metamorfóz chazarsko-židovského etnika, ktorého veľkú časť pozostalých ekláv brutálne zlikvidova-

li nemecké jednotky SS počas ťaženia proti ZSSR v druhej svetovej vojne. Tu odporúčam knihu profesora Hebrejskej univerzity v Jeruzaleme Šloma Sanda s názvom *The Invention of the jewish people*, ktorá vyšla roku 2008, v českom prostredí takmer o dekádu neskôr (*Jak byl vynalezen židovský národ*). Penzum kvalifikovaných úvah a informácií z tejto knihy tak môže napomôcť názorové zmeny rôznych súkromných vykladačov histórie, i histórie Židov. Treba sa

Rastislav Podoba: Pozorovanie, olej na plátne, 2015

však zamyslieť aj nad tým, čo sa uchovalo v kolektívnej pamäti týchto etník a čo z ich vnímania histórie a ich historických skúseností môže v budúcnosti ovplyvniť nielen názorový, ale najmä geopolitický vývoj, a to nielen vo východoeurópskom prostredí, ale aj v celej Európskej únii.

Napísané v Bratislave v januári 2019 aj ako malá pocta a pripomenutie života a diela doc. PhDr. Petra Valčeka, ktorý opustil naše rady práve v tom období.